УДК 351

Вплив глобалізації на взаємодію бізнесу та держави в Україні

С.А. КВІТКА

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: skvitka@i.ua

Авторське резюме

У статті розглядаються питання ролі та місця бізнесу в політичному процесі в умовах глобалізації у світі і в Україні. Автор розглядає великий транснаціональний бізнес як ключового актора на сучасному політичному полі, як у міжнародних відносинах так і в діяльності національних держав. Відсутність механізмів саморегулювання в такій глобальній системі змушує визнати деякі загрозливі фактори діяльності окремих держав і транснаціонального бізнесу, що не сприяють стабілізації глобальної соціальної системи. Останнім часом особливого значення набуває глобальне громадянське суспільство, основою формування якого є свобода ринкових відносин, реальне здійснення прав і свобод людини, наявність передумов громадського компромісу й підстав світоглядного плюралізму. Автор підкреслює, що глобалізація в цілому змінила баланс влади між бізнесом, державою і суспільством настільки сильно в бік бізнесу, що потрібно визначити рамки світового порядку, в якому міжнародний бізнес не «приватизував» би національні держави. В цьому плані український бізнес викликає чимало питань щодо свого походження, функціонування, механізмів зв'язків з державою і громадянським суспільством. Від початку системних перетворень після здобуття незалежності в Україні розвинувся своєрідний, дуже суперечливий і багато в чому нестійкий політико-економічний гібрид. Це викликає все більший інтерес у політиків та науковців до української моделі трансформацій, питань життєздатності створеної в країні моделі капіталізму і перспектив змін у системі відносин держава-бізнес перед лицем глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, бізнес, держава, громадянське суспільство, транснаціональні корпорації, політична система, соціальна трансформація.

The impact of globalization on the interaction of business and government in Ukraine

S.A. KVITKA

Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National
academy of public administration, office of the President of Ukraine,
Dnipropetrovsk, Ukraine, E-mail: skvitka@i.ua

Abstract

This article addresses the role and place of business in the political process in a globalized world and in Ukraine. The author examines the big transnational business as a key actor in the modern political field as in international relations and in activity of nation states. Lack of self-regulation in this global system compels us to consider some of the factors threatening individual states and multinational business that do not contribute to the stabilization of the global social system. Recently, special importance is the global civil society, form the core of which is the freedom of market relations, the actual implementation of human rights, the existence of the prerequisites of public reason and compromise ideological pluralism. The author stresses that globalization has changed the whole balance of power between business, government and society so heavily toward business, you need to define the scope of a world order in which international business is not «privatized» to nation states. In this regard, the Ukrainian business raises many ques-

© С.А. Квітка, 2014

tions about its origin, function, mechanisms ties with the state and civil society. From the beginning of transformations since independence in Ukraine has developed a kind of very controversial and largely unstable political and economical hybrid. This is a growing interest among politicians and scientists to Ukrainian model transformations, questions the viability of established models of capitalism in the country and the prospects of changes in state-business relations in the face of globalization.

Keywords: globalization, business, government, civil society, international corporations, political system, social transformation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з тим величезним впливом, який справляє бізнес на всі сфери життя сучасного суспільства, особливо останнім часом і в Україні. У той же час його справжня роль у політичному процесі є предметом дискусій не тільки на теоретичному рівні, але й у сфері реальної політики. При цьому співвідношення економічної й політичної влади досить сильно різниться залежно від конкретно-історичних і соціально-економічних умов тієї чи іншої країни. У сучасній політичній історії України це питання постає як одне з ключових для розуміння того що відбувається і, у ще більшій мірі, для визначення орієнтирів майбутнього розвитку суспільства та держави.

Аналіз публікацій і досліджень. При дослідженні бізнесу як соціально-політичного феномена виникають проблеми об'єктивного характеру, що пов'язано з недостатньою розробкою питання у вітчизняній науці. Це пояснюється фактичною відсутністю приватної власності й підприємництва в радянський період історії України. Тільки в останні роки робляться спроби дослідження процесу становлення ринкової економіки в Україні і політичної участі бізнесу, які ще не носять системного характеру. Незважаючи на те, що бізнес в Україні вже став політично значимим суб'єктом, сьогодні відчувається явна недостатність робіт, в яких бізнес піддається політичному аналізу, до того ж, у багатьох дослідженнях предметом аналізу стає не бізнес як соціально-політична спільність, а дії вищого керівництва великих корпорацій і акціонерів. На сучасному ета-

пі розвитку українського капіталізму аналізуються переважно багатопланові проблеми ринку, у тому числі взаємовідносини держави й бізнесу, з позицій обґрунтування характеру даних політико-правових відносин, у яких пріоритет регулювання відводиться державі. Найбільш повне висвітлення дані проблеми одержали в працях таких учених, як І.Семененко, С.Перебудов, Р.Гайнутдінов, І.Сало, О.Даніляк, Т.Джіга, В.Гончар та ін.

Із західних зарубіжних авторів, які досліджують питання відносин бізнесу та держави в сучасному політичному процесі, можна відзначити таких дослідників, як, Дж.Бьюкенен, С.М.Ліпсет, Д.Коен, Ф.А. фон Хайек, Ф.Шміттер, Б.Льюїс, К.Поланьї, М.Джонстон, С.Уільямсон, Д.Норт, Р.Арон, С.Бергер, К.Шлосман, С.Роккан, К.Стром, Ф.Блок, Х.Даннінг, Й.Шумпетер та інші.

Віддаючи належне глибині й аналітичній проробці ряду досліджень, їх не тільки теоретичної, але й практичної значимості, необхідно відзначити, що наявна кількість досліджень поки що не дає позитивної відповіді на багато питань, що виникають у зв'язку з формуванням нової соціально-політичної спільності, що з'явилася в Україні в результаті економічної та політичної трансформації. І чим далі, тим все відчутніша нестача подібних робіт, здатних суттєво розширити рамки досліджень бізнес-співтовариства й, зокрема, зробити набагато значиміший, ніж дотепер, акцент на вивчення бізнесу як інституту, що активно формується й органічно взаємодіє з державними структурами в рамках новітньої системи со-

ціально-політичних відносин сучасної України.

Метою дослідження є окреслення основних векторів розвитку взаємодії бізнесу та держави у сучасному світі та, зокрема, в Україні.

Виклад основного матеріалу. Бізнес у політичному процесі є одним з найважливіших елементів, що бере активну участь у процесі комунікації з базовими підсистемами: державою й громадянським суспільством. Оцінити його вплив на політичне життя сучасного суспільства досить складно: з одного боку, бізнес багатфункціональний, а з іншого - занадто велика специфіка відносин бізнесу і влади в окремих країнах і регіонах земної кулі. У той же час самі політичні відносини не перебувають у стані спокою – з часом вони змінюються, іноді й кардинально. Тому можна говорити про силу бізнесу як політичного актора стосовно окремої країни або групи країн у конкретний проміжок часу. Щоб виявити роль і місце бізнесу в політичному процесі, його владний потенціал, а також фактори, які цей потенціал обмежують, необхідно визначити з чого складається політичний ресурс бізнесу, а головне – яку мету переслідують окремі структури й бізнес-співтовариства в цілому, коли починають відігравати ключову роль на сучасному політичному полі.

Важливим політичним актором сучасності як в країнах розвинутої демократії, так і в країнах, що переживають системну трансформацію, є великий бізнес. Він представлений в особі корпорацій, які, завдяки наявним ресурсам, на початку ХХІ ст. перетворились на найбільш активно діючі суб'єкти політичного життя й, у певному сенсі, почали конкурувати з державою. Корпорація, маючи економічний характер, у процесі свого розвитку набуває певної політичної ролі, яка виражається як у прямому впливі на сферу політики, так і в створенні для досить великої кількості людей надійних внутрішніх правил гри, схожих на політичні. Саме на

цій основі сформувався цілий напрям соціально-політичних досліджень, об'єктом яких стали теорії корпоративної держави [1].

Пильним об'єктом уваги науковців останнім часом стає процес транснаціоналізації бізнесу. Сьогодні фактично будь-яка велика компанія так чи інакше працює за межами національних держав. Все більш значимими стають обсяги діяльності транснаціональних корпорацій: розширюється сфера їх впливу, охоплюючи не тільки продаж товарів, але й сервісні послуги. У світі вже налічується більше 40 тисяч ТНК, причому число їх постійно зростає. 500 найбільших ТНК контролюють 25% усього валового внутрішнього продукту (ВВП) на Землі, їм припадає до 90% усіх прямих іноземних інвестицій в світі, вони володіють 80% патентів і ліцензій на новітні технології. Третина світової торгівлі являє собою внутріфірмові операції ТНК, тобто перевезення товарів з підприємства, що належить ТНК в одній країні, на її ж підприємство в іншій. Звідси й яскраво виражена тенденція посилення впливу транснаціональних корпорацій на світові процеси й безпосередньо пов'язана з нею економічна глобалізація світу. Цей процес веде до зміни ролі національної держави й ставить політичну еліту світу й експертне співтовариство перед необхідністю усвідомлення нових реалій, визначення вектора майбутнього світового розвитку. Дійсно, якщо епоха національних держав закінчується, то слід починати думати не тільки про економічну, але й політичну інтеграцію.

Очевидно, що глобалізація в цілому змінила баланс влади між бізнесом, державою і суспільством настільки сильно в бік бізнесу, що потрібно визначити рамки світового порядку, в якому міжнародний бізнес не «приватизував» би національні держави. Дійсно, у світовому господарстві спостерігається концентрація економічної влади і могутності яка розглядається як пряма загроза демократичним інститутам і

можливості широких мас впливати на хід подій. Відповідно розгортається боротьба за відстоювання демократичних основ суспільства, за зміцнення національних демократичних інститутів і їх використання для впливу на центри прийняття рішень [2,3].

Відсутність механізмів саморегулювання в глобальній системі, яка покликана гарантувати безпеку розвитку цивілізації, змушує визнати деякі загрозливі фактори людської діяльності, діяльності окремих держав і транснаціонального бізнесу, що не сприяють стабілізації глобальної соціальної системи. І тут особливої значимості набуває глобальне громадянське суспільство, основою формування якого є свобода ринкових відносин, реальне здійснення прав і свобод людини, наявність передумов громадського компромісу й підстав світоглядного плюралізму. Ключовою роллю глобального громадянського суспільства повинен стати цивілізуючий вплив на принципи поведінки й діяльність ТНК та інших глобальних бізнес-структур.

Вплив громадянського суспільства на економічну й політичну сферу висувається на перший план не тільки на національному, але й на глобальному рівні. Комбінація відокремлених політичної й економічної підсистем і добре захищеного громадянського суспільства, що має пріоритет над підсистемами, дозволяє уникнути економічних витрат і соціальних побічних ефектів, властивих моделям, в яких існує соціальне домінування однієї або іншої підсистеми. Глобальне громадянське суспільство покликане створювати певні форми соціального контролю над підсистемами для обмеження «поневолених» тенденцій як з боку глобальної системи політичного управління, що формується, так і з боку транснаціонального бізнесу [6].

Питання відкрите: наскільки глобальне громадянське суспільство зможе цивілізувати глобальний капіталізм у

тій мірі, в якій традиційне громадянське суспільство зуміло це зробити з національним бізнесом і перевести його від неоліберальної до соціально-відповідальної моделі поведінки? Щонайменше для цього необхідно розширити управління глобальним простором, переносячи його на більш широкі частини громадянського суспільства, щоб у результаті воно стало колективною дією, спрямованою на просування не вузькокорисливих інтересів окремих держав, корпорацій чи груп тиску, а колективних цілей. Укорінення цих установок повинно дати доступ до політики більш широким групам акторів, у тому числі й бізнесу, і нести в собі демократичний потенціал. Отже, орієнтири національного розвитку в сучасному глобалізованому світі лежать не всередині національної економіки, а винесені далеко за її межі, і тому стратегія розвитку може полягати в тому, щоб сформувати таку систему, яка дозволяла б її осередкам вчасно перебудовуватись і збалансовано розвиватись [7]. Перспективи подальшого розвитку інституту бізнесу в розвинутих демократіях визначаються основними тенденціями модернізації даного інституту в умовах глобалізації світового співтовариства. Вони пов'язані з ослабленням ролі національних держав у регулюванні економіки, впровадженням демократичних механізмів у сфері системного управління економікою, становленням принципів соціально-відповідальної поведінки в рамках глобалізованого світового простору [4]. Український капіталізм викликає чимало питань щодо свого походження, функціонування, механізмів зв'язків держави з бізнесом і економічних результатів. Від початку системних перетворень після здобуття незалежності в Україні розвинувся своєрідний, дуже суперечливий і багато в чому нестійкий політико-економічний гібрид. Це пояснює зростаючий інтерес до української моделі трансформацій, який викликають питання життєздат-

ності створеної в країні моделі капіталізму і перспектив змін у системі відносин держава-бізнес перед лицем глобалізації. Слід враховувати, що становлення української моделі з усіма її особливостями збіглося в часі з відкриттям країни для зовнішнього світу.

Змінивши парадигму розвитку - від побудови комуністичного суспільства до ринкового господарства, Україна зіштовхнулася з проблемою суперечливих устремлінь приватного сектора (від великих корпорацій до приватних підприємців) у контексті національної економічної політики. Як сам бізнес, так і держава, і суспільство намагаються вести діалог один з одним і визначити стратегію й тактику взаємодії, а також принципи цієї взаємодії.

Кардинальні політичні зміни, що відбулись у 2014 році, ставлять на порядок денний чітко виражену необхідність формування системи управління і механізмів взаємодії держави, бізнесу й суспільства, адекватних декларованим цілям: соціально-політична легітимація українського бізнесу, його визнання суспільством, подолання системної кризи в країні, підтримка розвитку малого й середнього бізнесу, структурна перебудова і модернізація промислового сектора економіки.

Налагодження конструктивного діалогу між бізнесом, владою й суспільством за допомогою розвитку інституціональних механізмів громадянського суспільства - це умова підвищення капіталізації українського бізнесу, самоорганізації й консолідації ділового співтовариства, що дозволяють йому не тільки відстоювати свої економічні, але й політичні цілі. Соціальна орієнтація й організаційна культура конкуренції, а не конфронтація може стати ідейною основою самоорганізації ділового співтовариства й взаєморозуміння з економічними партнерами. Процес становлення функціональної системи представництва українського бізнесу і намічені тенденції до саморегулювання покликані посилити прозорість, відкри-

тість бізнесу перед суспільством, сприяти збільшенню швидкості легітимації бізнесу й підвищенню в цілому інвестиційної привабливості української економіки.

Бізнес може розглядатись як система, що складається з ряду підсистем (елементів), взаємозалежних між собою і таких, що формують властивості системи в процесі взаємодії. Одночасно система бізнесу включається як підсистема в політичну систему сучасної демократичної держави, являє собою один з її найважливіших інститутів, що володіє високим рівнем цілісності й, відповідно, може сприяти консолідації всієї суспільно-політичної системи або навпаки її руйнувати.

Останнє ймовірно, але є контрпродуктивним для самого бізнесу, оскільки для більш динамічного розвитку йому необхідні різні інституціональні канали взаємодії з державою, тому що навіть при найсприятливішому розвитку зв'язків бізнесу зі структурними організаціями громадянського суспільства (партіями, профспілками, спілками підприємців) найбільш важливим для бізнесу лишається безпосереднє лобювання своїх інтересів в органах державної влади [5].

Тому основним напрямком інституціонального регулювання сфери соціально-економічних відносин в Україні, у першу чергу підприємницької діяльності, повинна стати розробка і впровадження соціальної практики, розгалуженої системи формальних норм, правил, стандартів і регламентів, одним із головних розробників і гарантом виконання яких виступає держава.

Разом з цим уявляється необхідним продовжувати активний розвиток політичної системи і посилення державної влади, тому що слабка держава надає достатньо можливостей для конвертування економічної влади в політичну, що у певний час призвело в Україні до розмивання кордонів між політикою і економікою й підкорило політику інтересам окремих бізнес-груп перетво-

ривши державу на комерційне підприємство.

Висновки. Український капіталізм являє собою таку реальність, в якій гравці сильніші, ніж інститути. Поки інститути не володіють достатньою силою, щоб стримувати прагнення гравців до досягнення цілей і обмежувати набір засобів, які вони використовують. У таких умовах головним стримуючим фактором для сильних гравців є тільки інші сильні гравці. Можливим виходом з такої ситуації може бути створення розгалуженої системи колективних дій всього українського бізнесу, яка дозволила б більш чітко визначити «правила гри» на сучасному українському ринку, захистити й зміцнити місце бізнесу у відносинах з державою, політичними і громадськими організаціями. Українському бізнесу потрібно виробити власну яскраво виражену ідеологію, а також підвищити політичну культуру й компетентність у питаннях функціонування сучасного суспільства, що приведе до звуження конфліктного простору й більш ефективного розвитку соціально-політичної системи України. Нова політична модель українського бізнесу має враховувати глобалізаційні процеси та стати результатом синтезу моделей взаємодії бізнесу та влади в демократичних країнах Європи, тобто характеризуватися яскраво вираженою соціальною орієнтацією.

Для цього в українському політико-економічному просторі мають бути

розбудовані нові формальні інститути взаємодії бізнесу і влади, при цьому такі щоб вони були ефективними для використання і здатні впливати на трансформаційні процеси, що ініціює держава. Інституціональна участь українського бізнесу в політичному процесі обмежена, не в останню чергу, також і нерозвиненістю інститутів громадянського суспільства й перевагою неформальних типів взаємодії над формальними, інституціональними, що пояснюється відсутністю традиції функціонування громадянського суспільства.

Це призводить до того, що у своїй політичній практиці українські підприємці, поки що, не роблять ставку на ідеологію політичних сил певної ідейної орієнтації, віддаючи перевагу лобюванню своїх інтересів у державних структурах за допомогою конкретних партій, депутатів, чиновників.

Сьогодні не можна говорити, що Україна відірвана від світової економіки, однак вона з нею, поки що, недостатньо переплетена. У той же час можливості розвитку в цьому напрямку існують і починають розширюватися. Щоб бути конкурентоспроможним, треба бути готовим стати повноцінним світовим гравцем і вже зсередини глобальної системи відслідковувати долю своєї країни, передбачаючи й відвертаючи можливі несприятливі впливи. Наразі саме такий підхід для української держави вбачається найбільш оптимальним у питаннях євроінтеграції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Block F. The Ruling Class Does Not Rule: Notes on the marxist theory of state // The State: Critical concepts / Ed. By J.Hall. London; N.Y.: Routledge, 1994. Vol.1.
2. Cox R.W. Global perestroika // Approaches to World / R.W. Cox, T.J.Sinclair (eds.). Cambridge, 1996.
3. Hirst P., Tompson G. Globalization and the Future of the Nation State // Economy and Society. L., 1995. Vol. 24. №3.
4. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. L, 1995.
5. Sassen S. Losing Control?; Sovereignty in an Age of Globalization. N.Y., 1996.
6. Scott A. Globalization: Social Process or Political Rhetoric? // The Limits of Globalization: Cases and Arguments. L.,N.Y., 1997.
7. Strange S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge: Cambridge Univ.Pree, 1996

REFERENCES:

1. Block F. The Ruling Class Does Not Rule: Notes on the marxist theory of state // *The State: Critical concepts* / Ed. By J.Hall. London; N.Y.: Routledge, 1994. Vol.1.
2. Cox R.W. Global perestroika // *Approaches to World* / R.W. Cox, T.J.Sinclair (eds.). Cambridge, 1996.
3. Hirst P., Tompson G. Globalization and the Future of the Nation State // *Economy and Society*. L., 1995. Vol. 24. №3.
4. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. L, 1995.
5. Sassen S. Losing Control?; Sovereignty in an Age of Globalization. N.Y., 1996.
6. Scott A. Globalization: Social Process or Political Rhetoric? // *The Limits of Globalization: Cases and Arguments*. L.,N.Y., 1997.
7. Strange S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge: Cambridge Univ.Pree, 1996

Квітка Сергій Андрійович – кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Адреса: 49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29
E-mail: skvitka@i.ua

Kvitka Serhii Andriiovych – PhD in philosophy, associate professor
Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public administration, office of the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., Dnipropetrovsk, 49044, Ukraine
E-mail: skvitka@i.ua